

21 ЦДИА, ф. 327, оп. 1, а. е. 1237, л. 40. За устава на Българското общество в Галац вж. Пак там, оп. 3, а. е. 112, л. 2-7.

22 ЦДИА, ф. 327, оп. 1, а. е. 1237, л. 27-28.

23 Universal, бр. 79 и 80 от 21 и 22 март 1935.

24 Добруджански глас, бр. 248 от 18 март 1937.

25 ЦДИА, ф. 327, оп. 1, а. е. 1 237, л. 28-30.

26 Пак там, л. 40.

27 Добруджански глас, бр. 248 от 18 март 1937.

28 ЦДИА, ф. 237, оп. 1, а. е. 1 237, л. 31-33.

29 Пак там, а. е. 1 094, л. 14-20, 61-65; ф. 166, оп. 1, а. е. 35, л. 104-106.

30 Пак там, ф. 327, оп. 1, а. е. 1 237, л. 39-40; Добруджански глас, бр. 248 от 18 март 1937; бр. 267 от 13 май 1937; от бр. 269 до бр. 276 от 5 до 28 юни 1937 и др.

31 ЦДИА, ф. 327, оп. 1, а. е. 1201, л. 31-36.

32 ДА - Варна, ф. Карол Телбизов /необработен/.

33 Добруджански глас, бр. 231 от 7 януари 1937.

34 Пробуда, Силистра, бр. 15 от 18 юни 1937; Тодоров, П., Цит. съч., с. 284-285.

35 ЦДИА, ф. 327, оп. 1, а. е. 1 237, л. 30-31.

36 Добруджански глас, бр. 248 от 18 март 1937.

37 Пак там, бр. 245 от 8 март 1937; Mince v, D., Bulgarii din Besarabia de sud, Constanta, 1938, p. 33-34.

38 ЦДИА, ф. 327, оп. 1, а. е. 1 237, л. 11-12; ф. 166, эп. 4, а. е. 8, л. 15.

39 Вж. Тодоров, П., Цит. съч., с. 298-305.

40 ЦДИА, ф. 166, оп. 4, а. е. 8, л. 15.

41 Пак там, ф. 327, оп. 1, а. е. 1 237, л. 1; ф. 166, оп. 1, а. е. 350, л. 40.

42 Пак там, ф. 166, оп. 4, а. е. 8, л. 19.

КАЛЕНДАРНИ ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАИ У БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ И ЮЖНА РУСИЯ

НИКОЛАЙ КОЛЕВ

Изучаването на празнично-обредната система на българите в Бесарабия и Южна Русия /дн. Украйна/ има важно значение за българската етнографска наука. Чрез описването им ще се помогне за възстановяването на обичаите и обредите на българите отпреди 100-150 години. Сравняването им с обичаите и обредите на населението в днешна България ще позволи установяването на селищата, от които са тръгнали българските емигранти. Това особено важи за места, където спомените за родния край са потънали в забрава.

За написването на това съобщение са използвани изследванията на: Н. С. Державин /1898, 1900, 1904, 1914/, Й. Титоров, Вл. Дякович, Е. Янкова, В. С. Зеленчук, Л. В. Маркова, Л. А. Демиденко, Зл. Юфу, Ю. В. Попович, М. Хаджийски, Н. Н. Скакун и В. А. Семенов¹. Направен е опит за систематизиране на календарните празници и обичаи у българите в Бесарабия и Южна Русия. Проследен е процесът на взаимовлияния и взаимопрониквания между обичаите и обредите на българите имигранти и местното население /руси, украинци и молдовани/, както и динамиката на измененията в тази система на българското население.

Календарната празнично-обредна система на преселниците българи в Бесарабия и Южна Русия се запазва като система почти до средата на XX в. При това някои обичаи и обреди се запазват във вида от времето на преселването, без да претърпят развитие или влияние на заобикалящите ги етнически общности, докато при други подобно влияние е налице.

Зимни празници

Зимните празници започват с Н и к у л д е н /6 декември/, когато се пекат и раздават краваи с **коливо** /варено жито за помен/ и се правят гошавки с печена риба, най-вече шаран, като курбан на св. Никола, владетел на водните пространства, патрон на рибарите. На С п и р и д о н о в д е н /12 декември/ чистят

къщата и пядят мишките със специални изрази². Игнажден /20 декември/ е празник, почитан от жените. Това е денят, от който се е "замъчила Божа майка", за да роди Млада-Бога. В този ден не се блажи, а се яде постна храна и риба. От храната се отделя за овцете и воловете, особено за птиците, за да носят повече³.

Един от най-тържествените и весели празници в Бесарабия и Южна Русия е Коледа, който трае три дни /25- 27 декември/. Това е стар празник на бога-слънце, силата на което се чувствува с нарастването на деня. С налагането на християнството празникът се пренасочва към славата на Млада-Бога, т. е. Исус Христос. По тази причина в коледните песни и обреди има както езически, така и християнски елементи.

Главният обред се извършва на Бъдни вечер /24 декември/, т. е. вечерта срещу Коледа. В огнището гори бъдник /голям пън/ през цялата нощ. Някъде се ограничават само с боговица /кравай с кръст отгоре, опечен на жерава/, символ както и бъдника /на слънцето/. Слага се обилна вечеря /варено жито с чукани орехи, ошав от сливи, зарзали, круши, ябълки и други сушени плодове, петмез, грозденица, мед, чеснов лук, варени постни ястия от боб, леща или сърми, както и бяло вино/. Преди вечеря трапезата се прекадява с тамян и се открива с молитва, която се чете от най-стария, а на други места от най-младия. Вероятно боговицата е жертво-символ към бога-слънце от езическо време⁴.

След полунощ коледарите, организирани в дружини или колове от по 10-12 и повече момци, с главатар станеник, наричан и коледарбаши, тръгват по къщите. От Игнажден до Коледа тези младежи се упражняват в пеене на коледарски песни в специални помещения, наричани коледарници. Те разучават песни, които впоследствие се пеят по улицата, при влизането в къщите, песни за всеки член на домакинството, в зависимост от занятието, възрастта, семейното положение и т. н. В някои коледни песни се осмиват пороци, в други се възхваляват качества на младите, а в трети се възпява борбата между юнаци и светии със зли духове /юди, змейове, сура ламя/. Забележително е, че в коледните песни се възпяват и исторически събития от миналото на българите.

На вратата ги посреща болеринът и ги кани в къщата. Коледарите влизат и застават гологлави пред иконите. Щом изпеят песни за всеки член на семейството, те се даряват с пари, месо, брашно и други продукти. За либетата момите опичат хубави варакладосани краваи. Станеникът приема кравая и благославя с определена благословия, наричана още благословка, богусловка, която дружината от време на време по покана на станеника "Слава богу дружина", придружава с "Амин".

Ето една богуславка, записана в с. Преслав, Таврическа губерния: "Ела старославо. Вишни Боже, колкото Бог да помогне! Аз жъ река по святъ Никола: вий, дружина Бога славете. - Амин! - отговарят коледарите. Продължава станеника или някой друг от четата - Що сме кални друми пътували, тъмни нощи побивали, бързи кони погубили, сминни китки потрошили, черни чизми покаляли. Ний рекохме като стана среднощ-полунощ, жъ го заварим на съня и на спане, да го от сън събудим. Ний не го заварихме на сън, на спане, ний го заварихме на рай Божа трапеза велика, ядеше, пиеше с мъки светци небесници, в полумедни панички, с позлатени лъжички. Ний като отидохме на негови равни двори, похлопахме и потропахме. Той като ни чу и прочу, стана гол на глава и бос на крака, наметна тънко шубе, че си бръкна в сукняни джоби, че извади златни ключове, че отключи чимшир порти, че ни поведе в негови равни двори и ний му поиграхме ситно вито хорце, та му главнички потупахме и му лолчица разлюляхме и му дечица разбудихме. Ний рекохме, като му главнички потупкахме и му лолчица разлюляхме и му дечица разбудихме, жъ й сърдит и гневен чуляка. Но той не бе сърдит и гневен чуляк, най беше от Бога Вишни благословен. Та запретна бели ръце, та ни дари добра дара, добра дара превит кравай, на кравая сребро и злато и стръст Божий дукато. Кому брат злато се ляло, кому брат сребро, та му се през прага прелело, та му двори оковало като зиме свети Иван с дебели ледове, есен Божа майка с дебели ледове, като пролет свети Герге с шари ягнета. Кобили му се окончили с белокраки кончета, крави му се отелили с белоглави теленца. Що били богати, що били хвъркати! По земя бятали, по небе хвъркали та стигнали Божа майка на стара вишня планина. На злат стол седеше, на трима братя дялба делеше, кому брат skutum, кому брат смутум, на тоя брат стар станеник нему се паднало Ямболското кило /к. м. - Н. К./ и половина.

Той, като се тва Ямболско кило и половина, та се прочу през триж девет каданлъка, - вид тешак, тамян болярин. Още през праг не е прекрачил, та му довтасая от три села бълчишки калеснички - малеснички: първата го кани да венчава млади момци с млади булки, втората да кръщава дребни деца еврейчета, да ги чини христенчета, третата да прощава млади булки. Той съоднася, однася като гора с листум, като вода с биструм, като сокол във вишине, като риба в дълбине, като избор момци с тънки пушки в дълги друми, като малка мома над бащини си равни двори: пременена, наредена, кован колан до плещите, вити грибви до лактете, минат пръстен до ноктете, бял дукатник над веждите, ситен пилеж до петите. И тя се вива превива и над друти присмива. Аз жъ река по своя Николай вий дружина, Бога славете. Амин!

Тоя брат стар станеник, той ни дари добра дара, а Господ него още по-добра дара: дълговеки синове и доброчестни дъщери. Синове му скутом отнисали, дъщери му смутум принисали. Та му отнели-принели девет чифта сиви-бели волови, та орали на път и под път, та изорали девет каданлъка черна угар, та я сля жълта мудна пшеница. Как я сля и наричал: - "Да растеш шестуред, седмуред, та да жънат млади момци кривошапци, млади моми кривовейки". Тя не расла шестуред-седмуред, най ми расла седмуред-осмуред. Та жънали младоженци под мустаци, млади булки подбидени. Как я жънали и трупали, на малка нива рядком копне, на голяма честом копне. Под копнето вейчица, под вейчица люлчица, в люлчица детенце, като бащино му златно пръстенче. Мина баща му та го залюля, мина майка му та го поdoi и наръча: "Нани, нани ми синко! Да станеш като баща си на млади години, да обземеш прикован кривак и меден кавал, да тръгнеш по пътища и друмища да сечеш вити клони, да плетеш вити стръги, да прекарваш ваклумати овчици, избрани козици, да издоиш бяло мляко, да подсириш прясно сирене, да почакаш пътници и друмници, да имат майка ти и баща ти из пътя и до пътя в рай да идат, в рай да бъдат".

То не слуша що майка му наръча. Най ми расло порасло като баща му на млади години, та обзело прикован кривак и меден кавал, че тръгнало по белянки по дебелисенки, дето моми шев шият, годеници тънки дари белят, та се подпра на кован кривак, та засвири с меден кавал, та ги лъга обляга, та им сминови китки обзе, черни очи скърши. И тий му съ лъга-обляга, та

му ситно-ситно хорце поиграя, шев объркая, платно прегория, мътна вода наляха, телци не прибраха, крави не издоиха.

Да ги зачуха техните майки - загорки /к. м. - Н. К./, та ги люто къняха: "Мари дъщи, клетки дъщи! Що сторихте, та направихте? Та шев забъркахте, платно изгорихте, мътна вода наляхте, телци не прибрахте, крави не издоихте?"

Отговаря най-малката девойка - загорка: "Мари мале, стара мале! Колкото остаряваш, дважд ум губиш! От де дойде момче планинче, от де го вятър дове, от де го слънце догре. То се подпре на прикован кривак, та засвири с меден кавал, та ни черни очи скърши, сминови китки олзе и ний му са лъгахме-облягахме, та му ситно-ситно хорце поиграхме, та шев забъркахме, платно прегорихме, мътна вода наляхме. Телци не прибрахме, крави не издоихме, като и вий с наште бащи на млади години".

Аз жъ река по свят Никола: вий дружина, Бога славете. Амин! Колкото в синьо небе звезди, толкова в тай къща чест и берекет, от нине и до века. Амин!"⁵.

Коледните обичаи, съхранени в цялост в традицията, си приличат с обичаите и песните от Източна и Югоизточна България⁶.

При преселниците в Бесарабия и Южна Русия още през XIX в. отпадат така характерните моменти като коледна трапеза, разположена на слама, каденето на трапезата и членовете на семейството, както и на добитъка с лемеж, жерава и тамян, горенето на бъдника и свързаните с това поверия и обреди, докато в България угощението е запазено даже и през XX в.

От молдованите при преселниците българи е проникнало ходенето със звезда, като само в някои села /Чешма Варуита, Кортен/ има шествия с клончета от върба⁷.

Срещу С у р в а к и /Нова година, 1 януари/ се слага вечеря, също тъй богата като на бъдната вечер от постни ястия. Вечерята се открива с палене на свещи, окадяване и молитва. Окадява се и домашният добитък. В милината /млина, боговицата/ се слагат фасули и царевични зърна, пъпки от дървета, клечици или пък написани книжки-късмети, всяко наречено на: воловете, овцете, птиците, нивите и т. н. Слага се и монета, обикновено сребърна. Разрязват млина и всеки получава късче с нещо наречено, с което той ще бъде щастлив през годината. Често се събират роднини и приятели, за да посрещнат с ядене, пиене, песни и игри по-весело новата година. Рано сутринта /до обяд/ тръгват

децата със сурвакници /дрянови пръчки с пъпки/ да суровакат, като изговарят определен текст. За това ги даряват с пари, кърпи, сушени плодове, кравайчета. Подир обед на Нова година се ходи на поздравления на кумовете и тъстовете, като се носи кравай, пита, милина, печена кокошка, гъска, **мисирка** /пуйка/ или прасенце, както и вино и сладки. Тук се уреждат големи гощавки и веселби, които траят до сутринта. Обикновено при това се разменят подаръци.

В Болград, както и в някои по-големи села с преселници българи са си пробили път и някои руски и влашки новогодишни обичаи, които обаче не са изместили българските, а се извършват заедно с тях. Става дума за молдованския обичай **плугошорул** /Кирсово/ и други маскирания като **джамал** /камила/, известни в Южна и Югозападна България. Джамалът се разиграва в Пандаклии /дн. Ореховка, Голица/. В някои села е възприет украинския обичай **Меланка** - Чийшия /дн. Огородное, Болградска област/⁸. У молдованите това е много добре развит обичай, който се състои в обикаляне на къщите в селото от маскирани мъже, които представят обичая заораване с рало. Този обичай е преминал през три периода: обхождане с рало, заораване и благословия; във втория етап ралото присъства само символично; при третия етап обредът е представен единствено от благословията⁹. В същото време молдованите са възприели българския обичай суровакане, пренесен тук от преселниците българи през XVIII-XX в. Запазен е и обичаят **Дайлада**, отбелязван на Васильовден¹⁰.

На **Йордановден** /6 януари/ се прави водосвет, хвърля се кръста във водата на езеро или река и който го извади ходи със свещеника по къщите, за което го даряват¹¹. **Ивановден** /7 януари/ се отбелязва с къпане на младоженците, във връзка с което се уреждат гощавки и веселби. В някои села на Бесарабия, където са заселени българи е запазен обичая **побратимяване** на този ден. Ето как Н. Державин описва този обичай в с. Андреевка, Таврическа губерния: Двамина момъка или две моми отиват със свои роднини в църквата на Ивановден, където след молебен си разменят подаръци и се обявяват за побратими, а момите за посестрими. Така те се назовават през целия си живот и са

дължни да си помагат докато са живи във всевъзможни случаи на житейски несгоди.

Подобно побратимяване в България е регистрирано по южното черноморско крайбрежие в Странджанско, както и в Сливенско, откъдето вероятно са и преселниците в цитираното по-горе село¹².

На **Бабинден** /8 януари/ младите майки се събират в къщата на някоя стара жена, наричана **баба**, която е помагала при израждането на децата им. Всяка носи подаръци и гозби. Преди гощавката, придружена с веселби, обливат бабата с вода или цялата я окъпват, като за целта я водят на река или кладенец. Бабинден е чисто женски празник, от рода на Сатурналиите, и ако мъж се случи там на този ден, той може зле да си изпати.

Н. Державин отбелязва при описването на този обичай, че в делничните дни за омъжените жени в този район танците са забранени, но на Бабинден всичко им се разрешава¹³.

На **Атанасовден** /18 януари/ се уреждат семейни курбани и веселба, а между 1-3 февруари се отбелязват **вълчите празници**, наричани още **Сретение** или **Трифонци**. Жените не шият на този ден, за да не разкъсат вълците този, който носи дрехата шита през тези дни.

Традиционен празник у българите преселници, свързан с много разнообразни обичаи и обреди е **Трифон** **Зарезан** /14 февруари/. Св. Трифон е считан от българите за патрон на лозарството и лозарите. Празнично облечени селяни с иконата на светеца, с хляб и вино, се отправят към лозята. Заравят по една лоза и благославят за берекет. Около лозата поставят и хляб. Поливат лозата и хляба с вино и отново благославят. Имало обичай за избиране на най-добрия стопанин от предната година, обкичването му с лозов венец и носенето му до в къщи, където той ги черпи. По пътя славят избраника. А. Маркова счита, че този празник отмира, независимо от развитието на лозарството в новите селища¹⁴.

Пролетни празници

Пролетните празници и свързаните с тях обичаи и обреди почват по **Сирни заговезни**, наричани още **Поклади** /първата седмица от великите пости/. В някои бесарабски села

помнят кукерите - обичай, който е изчезнал поради преследването му от духовните и административни власти¹⁵.

На К у к о в д е н , т. е. на първия или първите три дни от великия пост, младежи, организирани на групи от по 5-7 души, преоблечени в дрипи и травестирани като рогати животни с пометала /помети/ в ръце, ходят по улиците, друмищата, и по селото, обикалят от къща на къща, носят стълба, на която сяда царят /обикновено най-върлия пияница/, когото честват с песни, викове, шумове и дори побоища. По роговете на кукерите гадаят за предстоящия урожай на годината. Като носители на благословии за плодородие, кукерите са радостно приемани, угощавани и дарявани от бездетните домове. В някои бесарабски села с преселници от България на този ден организират кошии /надпрепусквания/ с коне в полето.

На Куковден, както и в навечерието на заговезни, младоженците ходят за прошка у тъста и кума, где то им се предлага вечеря, на която непременно има катми, лаланги, гюзлеми, милини или въобще нещо тестено. По време на заговезнишката вечеря във всяка къща връзват на връв халва или сварено яйце, което децата се стараят да хванат с уста. Вечерта се палат огньове и се прескачат за здраве и против бълхи¹⁶. Това прескачане на огньове се нарича пушпалига. Със запалено снопче тръстика заобикалят хармана за здраве, плодородие и против пожар. Споменатите кошии най-вече се уреждат на Т о д о р о в д е н /първата седмица на великия пост/. Определят се награди /пари, платно, риза или други дрехи/, разноските за които понасят именниците в селото или пък се поемат от кметството¹⁷. След кошните участниците се събират на гощавка у победителя.

Докато кукерските игри изчезват, то обредните огньове на Сирни заговезни се запазват. Названията им показват, че те са пренесени от България, макар че подобни огньове, както и обредите, свързани с тях, има и у източните славяни и молдовани. Източнославянският термин масленица постепенно е изместил българското название Сирни заговезни¹⁸.

На Б а б а М а р т а /баба Евдокия, 1 март/ рано преди изгрев слънце или срещу деня, почистват къщата и изтърсват дрехите, като при хвърлянето на сметта изговарят: "Навън бълхите, да влезе Марта!" Децата и момите си връзват мартеници,

които по-късно слагат под камък, когато видят за пръв път щъркел, жерав или ластовица. Подир няколко дни, обикновено след 9-я ден, погледват под камъка и според насекомите /божа кравица или мравка/, гадаят за женитба, за плодородие на тия или ония домашни животни. Някъде хвърлят по покривите червени конци или късче от пояс.

На Б л а г о в е щ е н е /Благовещ, 25 март/ пак палат огньове, но вече против змии и гущери. Метат дворовете и ядат риба, обикновено шаран. Това е един от малкото дни през годината, през които се разрешава яденето на риба през великите пости.

На Л а з а р о в д е н /събота преди Връбница/, а някъде на Сирмах Лазар /две недели до Великден/ лазаруват. Малки моми на групи от три до шест девойки, ходят по къщите и пеят специални лазарски песни. Една от момите, забулена с червено було, с по една кърпа в двете си ръце, или пък в едната ръка с кърпа, а в другата с кошница, играе, а другите, обръщайки се към покровителя на празника св. Лазар пеят песни според случая: на стопанина за плодородие и богатство, на домакинята - щастлив живот, на момата - женитба, на децата - здраве и т. н. Като завърши песента със стиховете: "Обърни се, извий се, Лазаре, та се Богом поклони!" танцуващата се обръща към всяка страна, где то има икона или човек и се покланя. Тази участничка в лазаруването се нарича кума, булка или буянец. Помощницата ѝ също е булка, а останалите се наричат курички. На лазарките дават кравайчета, брашно и най-вече яйца за Великден. Събраното или се поделва между участничките, или се изяжда у кумата, или пък се отнася на гробищата, где то се раздава.

В с. Шикирли-Китай лазаруването се извършва от всички възрастни моми на селския площад в чест на момците, които отвърщат с даване на пари. Другаде /с. Хасан Батър/ всички моми начело с кумицата, играейки буенец, обикалят къща по къща, цялото село. Това продължава и през следващия ден на Връбница. Песните, що се пеят от големите моми, малко се различават от тези на малките лазарки. На Лазаровден ходят по къщите и свещениците, които четат молитви и събират брашно и яйца¹⁹.

На В р ъ б н и ц а /върбната неделя/ кичат стаите и вратите с върби, а момите плетат от върбови клонки венци, които гадаят с припевки на песента "Ой Ладо, Ладо льо" и играят на "калутерки".

На Мъртвия великден /в понеделник след Томина неделя/ цялото село или град отива с децата си на гробищата. Идващите на този помен носят печено агне или прасенце като курбан, козунаци, краваи и сладки. Всичко се освещава с четене над гробовете, поменуват се мъртвите и се раздава. Този празник на мъртвите е запазен в България. Мъртвите се поменуват и на Спасовден /Възнесение Господне/. При бесарабските българи се вярва, че душите на умрелите, отпуснати от бога на великия четвъртък си отиват в този ден. Обичаят може да се свърже със славянската гризна /помен за покойник/.

Гергьовден /23 април/ се празнува тържествено и с големи веселби. Свети Георги е покровител на земеделието и скотовъдството, поради което всяка къща му коли курбан агне, което отнасят живо или опечено в църковния двор, окичено със зелен венец и китки, а роговете му покриват с варак. Свещеникът осветява агнето, за което му се дава крива жито или кожата. Когато колят агнето внимават да не изтече кръвта му на гола земя, а на зелено. Някъде я събират в специален съд, правят знаци с нея по челата и бузите на децата, след което я изливат в реката или я заравят в земята. На този ден добитъкът за пръв път се извежда на паша, като го къпят. Хората също се къпят или ходят боси в росата рано призори, защото се вярва, че гергьовденската роса и вода имат лечебна сила. Теглят се на кантар, за да изтеглят болестта от себе си, както и да видят колко са надали от миналата година. Празнуването се придружава с люлеене на люлки, гдето се уреждат хора и песнопения. Пеят се едни от най-старите песни, в които се говори за божи люлки, с които се отнасят малки моми към небето, за които се жени слънцето. Люлките символизират слънцето и неговите лъчи. Такава е песента "Слънце и Грозданка". Бесарабските българи запазват колективния характер на празнуването на Гергьовден. В някои села, където скотовъдството играе по-малка роля, на заколването на агнето се отдава по-малко значение, отколкото на гаданията за здраве

20

В селата Валя Драгулуй и Кяжна, около Букурещ, чийто население е от Русенско, са регистрирани пролетните обичаи Буенец и Дойла²¹. Обичаят Буенец е проучван от Д. Маринов и М. Арнаудов. Те са единомисленици, че обичаят се среща само в Източна България /Бургаско, Преславско и Русенско/ като се изпълнява преди и по време на лазаруването²². Обличането на

мома за мъжка роля и наличието на девойка-булка се схваща като символично представяне на сватба. Обичаят Дойла е изпълняван само на Великден. Три момичета, от които двете на възраст 10-12 г., а третото 4-5 г., обикалят по къщите. По-възрастните пеят само няколко песни, докато малкото момиче, травестирано като булка с воал или було, играе танц, напомнящ сеитба²³. На момичетата, представящи обичая Дойла дават яйца, най-често изписани великденски яйца. Този обичай се среща в Добруджа. Т. Теодореску смята, че се касае за славянски обичай, възприет от румънците. Става дума за български обичай, възприет от румънците преди петдесетина години. Зл. Юфу извежда етимологията на буенец от буен, буйно хоро, докато дойла е друго, по-ново название на обичая, заместило буенец и отразяващо танца и песните на по-малките деца.

Летни обичаи

Летните обичаи почват от м. май, когато пролетта е вече в последния си месец. Наближават горещините на лятото, бездъждието, засухите. Това е времето, когато настъпва властта на злите духове. Празниците не са вече весели. Обредите носят характер на омилюване на злите духове, чествайки дните им, както и на молби за дъжд²⁴.

Така на св. Иеремия /1 май/ става пеперудването. Малки моми се събират на групи. Всяка група си избира една пеперуда, която окичват със зелена трева. Тия групи ходят от къщи на къщи и пеят пеперударски песни от рода на:

Пеперуда лята,	- Я дай, Боже, дъждец,
над вода се мята,	да се роди жито,
и се Богу моли:	жито черноласо ²⁵ .

След песента и танца на пеперудата стопанката облива пеперудата или я плиска с вода. Някъде пеперударките ходят със стъкмена от зелена трева човешка фигура, докато другаде, на следващия ден, след пеперудването, правят от кал такава фигура, която наричат германчо. Над тази фигура се извършват погребални обреди: оплаква се, палат се свещи, кади се с тамян, погребва се, после отново се отравя и накрая се хвърля във водата, ако наблизо има такава. Не ще и съмнение, че тези два обичая са останки от славославията на бога на дъжда. В някои песни към пеперудата се обръщат като към божество, наричайки я До-

деле, от което може да се направи заключение, че Додоле е бил бог на дъжда. И сега в българска Бесарабия, при бездъждие народът излиза с хоругвите на полето, гдето се извършва молебен за дъжд²⁶.

Анализирайки събраните от Н. Державин материали за този обичай при българите в Бесарабия Л. Демиденко констатира, че той е обръщал повече внимание на външната страна на обичая. Тя установява, че момичето пеперуда е сираче и песента, която се пее е своего рода молитва на земеделеца за милосърдие и берекет. Нещо повече, авторката свързва образа на пеперудата с този на пролетта. Християнската религия преследва обичая Герман, но се адаптира към Пеперуда, като в последния стих "Дай ми, Ладо, дъждец" се пее "Дай ми, Боже, дъждец"²⁷.

Л. Маркова смята, че тези обичаи за осигуряване на дъжд са познати на много балкански народи и вероятно се касае за тракийско наследство. Обичаят Герман е по-широко разпространен в Северна България, Румъния и Молдавия и се свързва с тракийското племе даки²⁸. Същата авторка установява, че в Бесарабия обредната страна на обичая Пеперуда е опростена. Герман съхранява старинната форма на празнуване до Втората световна война, като се разпространява и сред пришълците от Южна България с малки изключения. Обредите се изпълняват през пролетта или лятото, но в различните села те могат да бъдат и на различни дати и да се свързват с едни или други празници²⁹.

Н. Скаун и В. Семенов /археолози от Ленинград/ при теренни проучвания от с. Нагорное в Ренийския район на Одеска област, населена с българи, регистрират обичая Пеперуда. В споменатото село е правена кукла- пеперуда от трева, а човешката фигура от глина, която е наричана Калоянул в Румъния, тук е назована св. Никола. Празнува се на 9 май /Летния св. Никола/. Пеперудата хвърлят във водата, а глинената фигура погребват, като я заравят в земята. На Никулден отново я изкопават, разчупват я и я хвърлят в езерото. В с. Шикирли Китай фигурката се нарича германче³⁰.

На св. Троица /Русалии, Голяма задушница, Зелена неделя/ през трите дни никой не бива да се къпе в река, защото ще бъде грабнат от русалии, или както другаде в Бесарабия ги наричат самодиви. Вечерта срещу св. Троица окичват цялата къща вътре със зеленина, постилат стаи-

те с зелена трева, а по леглата нахвърлят пелин. Сутринта жените отиват на гробищата, поменуват умрелите и раздават кравайчета и коливо заедно със съдинките /панички, чаши, стомни, дървени лъжици/. Това поменуване на мъртвите е означавано като голяма задушница. Съществува вярване, че ако тежко болен човек се остави да ношува на "самодивска трева" той до сутринта или ще оздравее или ще умре.

Л. Маркова смята, че вярванията в зли духове Русалимки /женски същества/ и Русари /мъжки същества/, явяващи се през Русалската неделя, са по-близо до украинските вярвания за русалките, отколкото до българските самодиви. Подобен аналог според същата авторка в България има само в Ломско. Спомени за дружините на русалиите, ходещи през Русалската неделя са много слабо запазени³¹.

Еньовден /24 юни/ е един от най-важните народни празници през лятото - празник на гадания за женитба. Срещу този ден вечерта момите се събират, правят си китки, към които привързват пръстените си или пари и ги хвърлят в съдина с вода /ведро или медник/, която покриват с червена кърпа и оставят да престои през нощта под открито небе. На следващата сутрин те отново се събират, довеждат едно пет-шест годишно момиченце, което забулват с було като невеста. То се нарича булка, Еньова буля или Еньо. Пеейки специални еньови песни с гадателни припеви, карат булката при всеки такъв припев да извади от съдината една от китките. Така се определя коя мома какъв момък ще вземе.

1/ Която й мома
най-доброчестна
нейния пръстен
напред да излезе.
Стигни, извади
маламнен пръстен.
Ой Еньо, Еньо.
Еньова буля!
/най-напред ще се омъжи/.
2/ По Дунав плава
златно ндезе!
/терзия/

3/ На стол седи
книга пише!
/даскал/
4/ Сребърно тасче
по Дунав плава!
/гемиджия/
5/ През дол бяга
цървули стяга!
/хайдутин/

Такива припеви има за говедарин /Одрана крава през дол бяга/, за овчарин /Свраката църка на цедило/, за градинарин /Зелена тиква през плет виси/, за златар /Келеви уши, златни обици/, за орач /Златна копраля, черни угари/, за бакалин /На стол седи, масло кърти/ и т. н. Другаде припевите са малко повече:

1/ Зряла дуля, недузряла
десту щяла там поникнала!
Извади Яньо льо, паламарчето!
/пияница/
2/ Хубава мума дългопола
къщата й немстена!
Извади Яньо льо, паламарчето!
/нескопосница/³².

В.с. Чешмелий момите от цялото село се събират на площада на селото този ден и придружени от момците излизат на полето, устройват хоро, задружно плевят градините, посяват ряпа, отнасят "булката" у дома й, гдето се урежда гощавка, хоро и веселби до вечерта. През същия ден някъде се изнасят всички дрехи за изтърсване, при което почистват и къщата. Все на този ден се събира и растението Еньовче /*Bellis perennis*/, което служи за лек. При къпането на децата поставят част от него във водата. В Болград и други села наоколо събират растението **генчер**, което слагат под стрехите - ако то до сутринта порасне, счита се, че е на щастие. Изпълняват се и други песни за любов и женитба на този ден³³.

На Петров ден /29 юни/ на много места колят курбани, а на Илinden /20 юли/ за предпазване от гръм не работят. Св. Илия е заместник на езическия бог на облаците, светкавицата и гърмежа - Перун. За св. Илия в Бесарабия се вярва, че когато гърми, той се вози по небето с колесница и преследва дявола, за да го убие, но щом ливне дъжд той последния се превръща в куче. Затова се препоръчва, когато гърми, да се стои надалеч от куче.

През м. август, когато зреят билките и плодовете, се уреждат чествания на плодородието. На св. Макавей /1 август/ събират разни цветове, но непременно мак, слънчоглед и билки, които жените отнасят в църквата за осветяване, а подир това ги сушат и употребяват за лекарство. На св. Преображение /6 август/ жените отнасят за осветяване в църквата краваи, мед,

грозде и разни други плодове, от които подир това раздават. До този ден по-възрастните не ядат грозде и други плодове³⁴.

На Голямата св. Богородица /15 август/ отново отнасят в църквата плодове за осветяване, от които до този ден са се въздържали да ядат. На Иван Кръстител Усячене, Иванова глава /29 август/ се пости и не се яде черно грозде и червена диня, не се пие червено вино, не се колят животни.

Есенни празници

Есенните празници почват с Малка Богородица /8 септември/, когато се пекат, осветяват и раздават краваи. На Димитров ден /26 октомври/ се разплащат главените на Гергьовден ратаи и овчари, като се главяват същите или други отново. От този ден почват сватбите по бесарабските села. През всичките пости в бесарабските села сватби не се правят. На Рangelов ден /8 ноември/ е малка задушница, когато жените ходят на гробищата, подреждат и поливат гробовете, поменуват умрелите и раздават кравайчета с коливо³⁵.

До 40-те години на XX в., както в България, така и в Бесарабия, са живи вярванията за животните и свързаните с тях обреди и забрани. Най-популярни сред тях са Мишин ден и Вълчи празници. Мишин ден е познат и на молдованите. В различните села тези празници са прикрепени към различни дати, продължавайки традицията от местата, от където българите са се иселили³⁶.

Календарните обичаи и обреди при българите в Бесарабия и Южна Русия дават основание да се направят няколко предварителни извода. Емигриралото тук българско население е от различни етнографски групи в България, което се вижда от вариантите на описаните обичаи и обреди. В Бесарабия и Украйна те се превръщат в национално-малцинствено население, подложено на външни влияния.

Този процес води до няколко следствия. Първоначално българите упражняват ендегамия, т. е. женитба само между българи, брачна форма, нарушена сравнително късно от смесени бракове между българи, гагаузи и молдовани, а по-късно и между българи, руси и украинци³⁷. Ако ендегамията е съдействала за запазване на традиционната българска народна

култура като цяло, като система, то екзогамията, смесените бракове водят до нейното разрушаване, до проникването в нея на елементи от културата, от обичаите и обредите на обкръжаващото българите население на молдовани, руси и украинци. Това проникване става възможно и благодарение близостта на културата на южните с източните славяни. При това може да се говори не само за проникване и влияние върху българите, а за взаимопроникване и взаимовлияние на културата на тези групи население.

По отношение на динамиката на празнично-обредната система при бесарабските българи и българите в Южна Русия може да се каже, че при тях тя е по-бавно променяща се, по-консервативна в сравнение с тази на българите в България, където тя е вече обедняла на някои обреди, където са изчезнали старинни фолклорни образци. В това се убедих и при теренни проучвания в Сливенско през юли 1992 г., когато посетих села, от където са емигрирали българи в Бесарабия и Южна Русия през 1829-1830 г.

Б Е Л Е Ж К И

1 Державин, Н. С. Очерки быта русских болгар. - Этнографическое обозрение, 1898, № 3; Очерки быта русских болгар. - Этнографическое обозрение, 1900, № 4; Болгарские колонии на юге России. - "Славянские известия", СПб, 1904, № 1 /октябрь/; Български колонии в Русия, СБНУ, НК, София, 1914, кн. XXIX; Титоров, Й. Българите в Бесарабия. София, 1903; Янкова, В. Български /от Бесарабия/ народни песни, Пловдив, 1908; Дякович, Вл. Българска Бесарабия. София, 1930; Хаджийски, М. Българи в Таврия, София, 1943; Зеленчук, В. С. Очерки молдавской народной обрядности /XIX-нач. XX в./ Кишинев, 1959; Маркова, Л. В. Некоторые тенденции в развития культуры и быта болгар юго-западных районов СССР. Москва, 1966; Демиденко, Л. А., Культура и быт болгарского населения у УССР. Киев, 1970; Юфу, Зл. Пролетни български обичаи в селата Валя Драгулуй и Кяжна /област Илфов/. СР Румъния, ИзвЕИМ, XV, София, 1974, с. 217-236; Попович, Ю. В. Молдавские новогодние праздники. Кишинев, 1974; Скакун, Н. Н. и Семенов, В. А.

Етнографски наблюдения върху българското село в Одеска област на СССР. Векове, С., кн. 3, 1990, с. 31-35.

- 2 Дякович, Вл. Цит. съч., с. 126.
- 3 Пак там, с. 126-127; Маркова, Л. Цит. съч., с. 13.
- 4 Дякович, Вл. Цит. съч., с. 127.
- 5 Хаджийски, М. Цит. съч., с. 62-64.
- 6 БНТ, Т. V, Обредни песни, С., 1952, с. 108, 599.
- 7 Маркова, Л., Цит. съч., с. 13-14.
- 8 Пак там, с. 13.
- 9 Попович, Л. Цит. съч., с. 28.
- 10 Хаджийски, М. Цит. съч., с. 61.
- 11 Дякович, Вл. Цит. съч., с. 129.
- 12 По сведения на Ст. Налбантов от Приморско. Срв.: Добрев, П. Побратимяването - старинен обичай, Българско знаме, Сливен, бр. № 3 от 3 окт. 1990; Начев, Н. За побратимството. Псп, 1895, № 49, с. 50-65; АЕИМ, № 499-II, № 697-II, № 700-II.
- 13 Демиденко, Л. Цит. съч., с. 103-104.
- 14 Маркова, Л. Цит. съч., с. 15.
- 15 Державин, Н. Цит. съч., 1915, с. 161; Титоров, Й. Цит. съч., с. 268; Дякович, Вл. Цит. съч., с. 120.
- 16 Дякович, Вл. Цит. съч., с. 120.
- 17 Пак там.
- 18 Маркова, Л. Цит. съч., с. 14.
- 19 Дякович, Вл. Цит. съч., с. 122.
- 20 Пак там. Срв. Титоров, Й. Цит. съч., с. 263-265.
- 21 Маркова, Л. Цит. съч., с. 14.
- 22 Юфу, Зл. Цит. съч., с. 217-219; Арнаудов, М. Очерци по български фолклор, Т. II, С., 1969, с. 343.
- 23 Юфу, Зл. Цит. съч., с. 124.
- 24 Дякович, Вл. Цит. съч., с. 124.
- 25 Пак там.
- 26 Пак там.
- 27 Демиденко, Л. Цит. съч., с. 104-107.
- 28 Маркова, Л. Цит. съч., с. 15.
- 29 Пак там.
- 30 Скакун, Н. и Семенов, В. Цит. съч., с. 32.
- 31 Дякович, Вл. Цит. съч., с. 125; Маркова, Л. Цит. съч., с. 15; Арнаудов, М. Цит. съч., с. 539.
- 32 Дякович, Вл. Цит. съч., с. 125.

33 Пак там, с. 126.

34 Пак там.

35 Пак там.

36 Маркова, А. Цит. съч., с. 15-16.

37 Демиденко, А. Цит. съч., с. 79.

ЛЕКСИКАЛНИ ОСОБЕНОСТИ В НЯКОИ ДИАЛЕКТИ НА БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ

ЛЮБКА СТОИЧКОВА

Особеностите в диалектите на бесарабските българи са тясно свързани както с историческата съдба на българския народ, така и със специфичното за нашия език движение от синтетизъм към аналитизъм.

Когато започва масовото преселване на българи в територията на Русия - средата на XVIII век - народният говорим език вече е претърпял значителни фонетични и граматични промени. Завършен е прехода към аналитизъм, в резултат на което се е разпаднала падежната парадигма при имената, появила се е категорията определеност, обогатила се е темпоралната система при глагола, синтетичните форми за образуване на бъдеще време и степенуване на прилагателните имена и наречията са заменени с аналитични и т. н. Аналитичният език на българските преселници в Бесарабия е подложен на силна интерференция от синтетичния руски и украински език, но тъй като българското население живееело на големи групи, компактно, то запазва своето етническо и диалектно единство. Тия българи не са случайно обединена маса емигранти из области на разни диалекти, а отделни цялости със свой единен диалект /Стойков, 1962, с.113/. Именно по тази причина интерференцията засяга най-последователно лексикалния пласт, който изобилства с русизми и украинизми, в много случаи граматически побългарени. Ето няколко примера, проявени на синтактично равнище: Обдите, тапетите' [ста̀нава], дороги, скъпи'; Говорете [по-г̀ромко], по-ви́соко'; Донеси ми по-голямата [кастр'ул'а], тенджера; Аз ми [тр'аба] нов пылесос, прахосмукачка'; Тази вечер ще выступа́ват, ще има́т преста́вление' по-големите деца от шко́лата, учи́лището' и мн. др.

В своя "Атлас болгарских говоров в СССР" М., 1958 екипът учени под ръководството на С. Б. Бернщейн предлага 109 карти, където са регистрирани фонетичните, акцентологичните, морфологичните и лексикалните особености на българските говори в бившия СССР. В "Атласа" се разграничават тракийски, балкански, чишийски, чушмелийски и олшански говори.